

שתי הערות בדיני אבילות

א. לשעור י"ב חדש לשיטת הרמב"ם

כידוע, מי שמת לו מת מאחד שאר הקרובים חייב להתאבל אבילות ז' ואבילות ל', ובאב ואם נוסף להם י"ב חדש. יש איסורים השייכים לז', ויש מהם ששייכים גם לל', ויש מאלו ששייכים גם ליב"ח. ויש צורך להסביר את ההבדל בין אבילות לאביו ולאמו ובין אבילות לשאר קרובים, שרק באבילות דא"א יש דין י"ב חדש.

הרמב"ם מקדיש פ"א מהל' אבל ה"א לדין אבילות שבעה, ופ"ו ה"א לדין אבילות שלושים, ובשום אחד מהם אינו מתמקד על דין או"א ויב"ח. רק לגבי שאילת שלום ושמחה הוא מזכיר דין יב"ח על או"א. ענין שאילת שלום מובא בפ"ה ה"כ, וז"ל:

ומנין שהאבל אסור בשאלת שלום, שנאמר האנק דום וכו' ועל אביו ועל אמו אין שואלין בשלומו עד לאחר שנים עשר חדש, אם בשאלת שלום נאסר האבל קל וחומר שהוא אסור להרבות דברים ולשחוק שנאמר דום, ולא יאחוז תינוק בידו שלא יביאנו לידי שחוק, ולא יכנס למקום שמחה כגון בתי המשתאות וכיוצא בהן.

ושמחת מרעות מביא הרמב"ם בפ"ו ה"ו-ז, וז"ל:

שמחת מרעות שהיה חייב לפרוע אותה מיד, מותר לעשותה מיד לאחר שבעה, אבל אם אינו חייב לפרעה אסור להכנס לה עד שלשים יום. במה דברים אמורים בשאר כל מתים, אבל על אביו ועל אמו בין כך ובין כך לא יכנס לשמחת מרעות עד יב"ח. (השגת הראב"ד: בד"א בשאר מתים וכו' עד י"ב חדש. א"א ולשמחת מצוה עד ל' יום כשאר מתים.)

והנה בניהוגי אבילות לאו"א, כנראה יש ב' שיעורים: י"ב חדש ממש ו"עד שיגערו בו חבריו." שיעור י"ב חדש נמצא באיסורי שאלת שלום וכולל כמה ענינים כגון ריבוי דברים, שחוק, אחיזת תינוק בידו, כניסה למקום שמחה כגון בתי המשתאות, ושמחת מרעות. ושעור גערה מביא הרמב"ם לענין תספורת וסחורה.

בהלכות אבל פ"ו ה"ג מביא דין תספורת, וז"ל: "בתספורת כיצד, כשם שאסור לספר כל שער גופו, או לגלח שפמו, או לקוץ צפרניו בכלי כל שבעה, כך אסור כל שלשים יום וכו' ועל אביו ועל אמו חייב לגדל שערו עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חבריו."³¹

ושם הלכה ח-ט, מביא דין סחורה, וז"ל: "על כל המתים כולן מותר לילך בסחורה לאחר שלשים, ועל אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו לך עמנו. על כל המתים כולן רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט, על אביו ועל אמו ממעט בעסקו."

ויש צורך לבאר מדוע יש שיעור "עד שיגערו בו חבריו" בכמה איסורים, ובאיסורים אחרים שיעור יב"ח חדש.

³¹ דהיינו שמגדל פרע עד שיגערו בו חבריו, ולא שיש אחד משני שעורים, או גידול פרע או עד שיגערו, ועי' על זה בתשובות הרי"ד סי' ע"ז שמביא דברי האו"ז ח"א סי' תשנ"ד.

ונראה ששיטת הרמב"ם שעל או"א אסורים בתספורת וסחורה לאחר ל' יום עד שיגערו בו חבריו, הוא מטעם שאיסורי וניהוגי אבילות עד ל' יום יסודם בהתבדלות³² שעל האבל לקיים בעצמו, הן באופן ישיר (כגון שאילת שלום ושמחה) הן ע"י ניוול (כגון תספורת), וכמו שהסביר מו"ר זצ"ל בשיעוריו לפני עשרות שנים שבגמ' מו"ק פרק ג' נזכרים דיני אבילות במקביל לדיני נידוי ומצורע, שעל כולם להתרחק מחברת אנשים. אי-לזאת, סחורה היא ענין התבדלות ישירה - "עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו לך עמנו" - דהיינו שעדי אז לא "הלך" עמהם רק התנזר ממגע הרגיל עם חבריו לסחורה, ובתספורת עד שיגערו בו בגלל ניוולו. והסיבה שבשניים אלה, תספורת וסחורה, נמשכים האיסורים עד לאחר ל' יום, הוא לא מפני איזו אבילות הנוהגת לאחר ל', אלא שלפני זמן זה לא ניכר ההתבדלות גם לגבי סחורה וגם לגבי תספורת בסחורה, שלא תמיד שכיחא שיירא של סוחרים, ולא ניכר היטב ההתבדלות, ובתספורת, הניוול אינו ניכר דיו, שעוד לא שלח פרע באופן בולט. ואז, לאחר ל' יום עד שיגערו, הוא ממלא תפקיד שני דינים אלה למפרע, שבעצם שייכים לאבילות ל'.

אבל אם כן הבעיה היא מדוע אין ההלכה מחייבת גם שאר הקרובים להימנע מתספורת וסחורה עד שיגערו לאחר ל' יום, כדין או"א, לפי ההסבר שהצענו. ונראה לתרץ, שבאו"א הדינים החלים עליו כל יב"ח הם לא קיום באבילות אלא הקיום הוא מצות כיבוד או"א לאחר מותם, וכמו שמובא בקידושין ל"א ע"ב, אבל החלות-שם של אבל עוד נשאר עליו, שהדין הוא כך שלכבוד האו"א עליו להתנהג קצת כאבל כל יב"ח, ועל כן בשניים אלה, סחורה ותספורת, שהם בעצם משום התבדלות כנ"ל, אפשר לקבוע שאף לאחר ל' יום על האבל לגמור את תהליך אבילותו ואז נמצא למפרע שניהג התבדלותו תוך ל'. אבל בשאר קרובים, אחר ל' יום פקע מהם שם אבל מכל וכל, ואין להם שום שייכות לאבילות כלל, אף אם לאח"כ לא יגמרו כראוי את תהליך ההתבדלות שהתחיל ולא נגמר תוך הל' יום, ומה שלא נגמר, מה בכך. אבל באו"א אם כי הקיום הוא של כבוד לאחר מותם, היות שיש לו חלות שם של אבל ממילא אפשר לו לתקן מה שפגם בניהוגי ל' יום ע"י המשך הניהוגים עד שיגערו בו.

נמצא שלפי הרמב"ם, לאחר שהאבל משיג מצב של ניוול או התבדלות לא שייכים לו עוד איסורי תספורת או סחורה ומותר לעסוק בהם אח"כ בלי שום הגבלה,³³ שהרי הם שייכים לאבילות של שלושים, אולם איסורי שאילת שלום ושמחה, שהם משום כבוד בלבד, שייכים לכל י"ב חדש (אע"פ שמדי פעם לפעם היה מותר לו משום שמחה של מצוה).

ולפמ"ש נזכה להבין מדוע הרמב"ם אינו קובע לאיסור גיהוץ לא השיעור של י"ב חדש ולא השיעור של גערה. וכ"כ שם פ"ו ה"ד, וז"ל: "וכן אסור ללבוש כלים לבנים חדשים ומגוהצין כל שלשים יום ... ולאחר שלשים יום מותר בגיהוץ אפילו על אביו ועל אמו."

וזה קשה, מפני שכנראה הרמב"ם למד כמה דיני אבילות מהירושלמי (כגון סחורה), והירושלמי סוף מו"ק פוסק: "על כל המתים הוא אסור בגיהוץ עד שלשים על אביו ועל אמו עד שנים עשר חדש." והרמב"ם גם התעלם משיטת האבל רבתי המובאה ביו"ד סי' שפ"ט ס"ה, "כל שלשים יום אסור ללבוש (או להציע תחתיו) בגד מגוהץ, והוא שיהא לבן וחדש, ואפילו הוא של פשתן. ועל אביו ועל אמו, אסור עד שיגיע הרגל אחר שלשים ויגערו בו חבריו."

³² עי' רא"ש לסוכה כ"ה ע"ב, שכתב "דאבל חפץ הוא להיות מתבודד ויושב במקום צער ואפילה כדי להיות טרוד בצער." ומכאן משמע שההלכה נוהגת עם האבל גישה כפולה: מחד גיסא, להשביע רצונו להתבדלות כדי להתבודד בצער, ומאידך, לכפות עליו לעלות מצערו ויגונו שוב לחיים תקינים ע"י ניהום אבלים. ואולי לכן "אין המנחמים רשאים לפתוח עד שיפתח האבל תחילה" (גמ' מועד קטן כ"ח ע"ב, שו"ע יו"ד סי' שצ"ו).

³³ השאלה אם צריך להמתין עד כדי שיגערו כל פעם תוך היב"ח שרוצה להסתפר, או שדיו פעם אחת שהמתין ואח"כ נוהג כדרכו, ומי שנוהג להמתין כל פעם הרי זו חומרא בעלמא, שנוי במחלוקת אחרונים. דנו בזה הגרעק"א והגר"מ פיינשטיין ומו"ר הגרי"ד, עי' בספר "שיעורי הרב על עניני אבילות ותשעה באב" להרב אליקים קניגסברג שליט"א, עמ' ע"ו ובהערה שם.

אולם לפי דברינו, כל אחד מהשיטות יבוא על מקומו בשלום. הירושלמי שאוסר גיהוץ לאו"א כל יב"ח סובר שגיהוץ הוא בכלל כבוד או"א לאחר מותם. האבל רבתי אוסר גיהוץ עד כדי גערה (וגם רגל), שגיהוץ הוא בכלל ניוול וע"כ דינו כדין תספורת. והבבלי, שאינו מזכיר גיהוץ כלל לאחר ל' יום, ושכנראה הוא מקור הרמב"ם, יסבור שגיהוץ אמנם משום ניוול, אבל שלא כתספורת וסחורה, שבהם אין הניוול ניכר עד שימשך הזמן וישלח פרע, או ששיירא נמצאת מזמן לזמן לסחורה ויראו שהוא נבדל מהם. וזה אינו בגיהוץ שאינו דבר הנראה לעיניים אפילו לאחר זמן.

ועי"ז נוכל להבין אפי מנהגי "בין המצרים", שמנהג אשכנז הוא להתחיל להימנע מתספורת ושמחה מר"ח אב ואפילו מי"ז תמוז, שבכדי להשיג דרגת ניוול בט"ב, צריכים אנו להתחיל לנהוג כמה איסורים הרבה לפני זה, ואז, כשנגיע לט"ב, יהא ניכר יותר הניוול במניעה מתספורת, למשל.

ב. עצם טיבה של אבילות

בכמה מקומות נזכר הכלל של שמואל, "הלכה כדברי המקיל באבל".³⁴ והשאלה נשאלת, מדוע באמת סובר שמואל באופן כל כך פסקני שבכל מחלוקת בהלכות אבילות הלכה כדברי המקיל, ואינו תלוי בטיב הסברות של המחמירין והמקילין?

ואילולי דמסתפינא הייתי מציע שהאבילות האמיתית צ"ל לא אחרי מיתת הקרוב אלא לפני כן, שהאבילות האמיתית היא לא רק הרגש של צער ובדידות ואבדה, אלא גם תשובה ותפילה במאמץ למנוע את המוות במועד שנקבע. וזה מצינו בדוד המלך (שמואל ב' פרק י"ב) כשנתן הנביא ניבא לדוד שהילד שנולד לבת שבע ימות, שהתאבל וגם צם, וזה היה כשהילד עודנו בחיים. ואלה דברי התוס' מועד קטן כ"א ע"א, ד"ה דאי לא, "שמא הואיל והנביא אמר לו מות ימות הרי הוא כמת ואע"פ שהתפלל עליו שיחיה, וכענין זה אמר בירושלמי הקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול היה מתאבל על עולמו קודם המבול".³⁵

לכאורה נראה מדברי התוס' שסוברים שמכיון שהנביא קבע יום המיתה, אז מיד מתחיל להתאבל מכיון שדברי הנביא הם ברורים וקיימים, ומה שמנבא לעתיד הוא כל כך בטוח עד שיכולים להתייחס לו כאילו היא כבר עובדה קיימת.

אולם, דבריהם אלה יכולים להתפרש באופן קצת שונה, והוא שמעיקר הדין ניהוג אבילות באמת תמיד צ"ל לפני המיתה, שמתאבל על הבשורה הרעה ובאותו זמן גם מתפלל שתבטל הגזירה, רק מכיוון שילוד אשה אינו יודע מתי ימות, בדלית ברירה נידחת האבילות עד אחר המיתה, ואז האבילות היא כעין מילואים או תשלומין.³⁶ וזהו חידוש, וכך משמע מדברי הירושלמי הנ"ל המובא בתוס', שכך התנהג בורא העולם במבול בימי נח, שהתאבל על העולם לפני הביאו את המבול לשחת את העולם, וכך הוא מפורש בירושלמי, ושמה אנו לומדים דין שבעה ימי אבילות, "אלא שבשר ודם שאינו יודע מה עתיד להיות אינו מתאבל עד שימות המת." וההבדל בין אבילות הקודמת למיתה והאבילות שלאחר כך

³⁴ עירובין מ"ו ע"א, חולין י"ט ע"ב, בכורות מ"ט ע"א, וכמה פעמים במו"ק מ"ח ע"א ועד סוף פרק אלו מגלחין.
³⁵ ואלה דברי הירושלמי במועד קטן פ"ג ה"ה (דפ"ב ע"ג): "מניין לאבל מן התורה שבעה, ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ולמידין דבר קודם למתן תורה? רבי יעקב בר אחא בשם רבי זעורה שמע לה מן הדא, ופתח אוהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים ושמרתם את משמרת משכן ה', כשם ששימר הקב"ה על עולמו שבעה כך אתם שמרו על אחיכם שבעה, ומניין ששימר הקב"ה על עולמו שבעה? ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ, ומתאבלין קודם שימות המת? אלא בשר ודם שאינו יודע מה עתיד להיות אינו מתאבל עד שימות המת, אבל הקב"ה שהוא יודע מה עתיד להיות שימר על עולמו תחילה."

³⁶ ואבילות זאת של קודם המיתה היא ההפך בכיוונה מזו של אבילות שלאחרי מיתה, דהיינו, שאבילות לאחר המיתה פוחתת והולכת, יום ראשון חמור מג' ימים, וג' ימים חמור מז', וז' מל' יום וכו'. ואבילות שלפני מיתה מוסיפה והולכת בחומרתה עד שמגיעה לשיאה ביום המיתה.

הוא, שהאבילות שלאחר המיתה היא אבילות של צער ובדידות, ואבילות הקודמת למיתה יש לה קיום נוסף של תפילה ותשובה כמאמץ לבטל את הגזירה.

וביתר ביאור, התנהגותו של דוד המלך לפני מיתת הילד היתה צירוף של שני היסודות האלה, תשובה ותפילה מחד, ואבילות מאידך. וכן אנו קוראים בשמואל ב' פרק י"ב:

ויבקש דוד את האלקים בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה: ויקמו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ ולא אבה ולא ברה אתם לחם: ויהי ביום השביעי וימת הילד ויראו עבדי דוד להגיד לו כי מת הילד כי אמרו הנה בהיות הילד חי דברנו אליו ולא שמע בקולנו ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה: וירא דוד כי עבדיו מתלחשים ויבן דוד כי מת הילד ויאמר דוד אל עבדיו המת הילד ויאמרו מת: ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתיו ויבא בית ה' וישתחו ויבא אל ביתו וישאל וישימו לו לחם ויאכל: ויאמרו עבדיו אליו מה הדבר הזה אשר עשית בעבור הילד חי צמת ותבך וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם: ויאמר בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע וחנני ה' וחי הילד: ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי: וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא ותקרא את שמו שלמה וה' אהבו:

יסודות התשובה והתפילה נמצאים כאן: בקשה צום ובכייה, וגם יסודות אבילות שכיבה על הקרקע בדומה לשיבה בימי השבעה, וכביסה ורחיצה, וניחום לאשתו. ועוד, איסור תשמיש המטה לפי הרמב"ם בפ"ה ה"ה, וז"ל: "מנין לאבל שאסור בתשמיש המטה, שנאמר וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה." האבילות היא מתוך הידיעה שיש אמנם גזירה מן השמים, והתשובה והתפילה הם לבטל את הגזירה. הרי לפנינו דוגמה קלאסית של אמביוולנטיות, של דו-ערכיות ורגשות סותרים: התשובה והתפילה נובעות מתוך תקווה, והאבל מתוך הסתכלות מציאותית ועובדתית. ואם כי באופן הגיוני שניהם אינם עולים בקנה אחד, הלא זה פרדוקס פסיכולוגי-אנושי מאד.

ואמנם כך נוהגים אנשים נבונים בבואם לדבר על לב חולה אנוש: משתתפים בצערם על הגזירה, וזה כמו באבילות, ובכל זאת מעודדים אותו לחזק תקוותו שיתרפא אף אם ע"י נס מן השמים.

ולפי הדברים האלה נוכל להבין כללו של שמואל, שהוא סובר שבאמת האבילות צ"ל מורכבת מאבילות כשלעצמה עם תשובה ותפילה, וזה שייך רק לפני המיתה, כעניין דוד המלך, שבאותו זמן שמצטער על הגזירה שנכפתה עליו, הוא מתחנן ומתאמץ לבטלה ע"י תשובה ותפילה. ואבילות זאת מגיעה לשיאה ביום המוות שהוא יום הקבורה, ואח"כ אין שום אבילות. אולם מכיון שכרגיל אין לנו אבילות כזאת בהעדר נבואה וכדומה, כל אבילות שלאחרי מיתה אינה חמורה כל כך, היות וחסרה היסוד של תשובה ותפילה, ועל כן הלכה כדברי המקיל באבילות.

והחולקים על שמואל יסברו שממעשה דוד המלך והילד אין ללמוד הלכה, או שמפרשים עניין דוד כמו שהבאנו בתחילה כנראה מדברי התוס', שנבואת הנביא כאילו קובעת עובדה ברורה והוי כאילו הילד מת שעה שנתן ניבא את זה, אבל אין ללמוד מזה על כל אבילות אחרת, או שסוברים שאין קשר בין אבילות גופא לתשובה ותפילה, וממילא אין יתרון למעשה דוד שהתאבל לפני מיתת הילד.

ואם המבקר יבקר ויאמר שאין ללמוד מסיפור דוד שהיה מאורע נדיר, עלינו להוכיח שאמנם אין הדבר כן, ואין מעשה דוד המלך דבר בודד שאין לו חבר בתורה. ויש כמה סימוכין לדבר.

ראשית, אחאב הרשע יוכיח. אחרי שאלהו הנביא מייסרו בתוכחתו, "הרצחת וגם ירשת" (מלכים א' פרק כ"א), ומנבא שהכלבים ילקקו דמו ויאכלו בשר אשתו איזבל, ושלא יישאר לו שריד ופליט, המלך נכנע לפניו: "ויהי כשמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט",³⁷ דהיינו יחף.

ועוד: בספר יונה, אחרי שהנביא מוכרח לנבא לאנשי נינוה, הגיבו העם והמלך בדרך שדומה לזו של דוד. יונה מכריז, "עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת", גזירה חותכת מפי הנביא, וכתוצאה (יונה פרק ג'):

ויאמינו אנשי נינוה באלקים ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם: ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקם מכסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר: ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו: ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלקים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם: מי יודע ישוב ונחם האלקים ושב מחרון אפו ולא נאבד:

כאן, כמו במעשה דוד, יש נביא שקבע יום הפורעניות, והתנהגות העם והמלך היא צירוף של יסודות התשובה (אמונה, צום, וישובו איש מדרכו הרעה) כולל תפילה (ויקראו אל א-לקים בחזקה, ויזעק), ויסודות האבל (וילבשו שקים, וישב על האפר).³⁸ ומאורע זה שונה מזה של דוד רק בזה שדוד לא הצליח בתשובה שעשה, ואנשי נינוה כן הצליחו והגזירה נתבטלה.

ועוד כזה מצינו במגילת אסתר, שהמן הרשע הפיל פור וקבע יום להשמדת העם היהודי. והתגובה הייתה ממש כאלה שהזכרנו (אסתר פרק ד): "ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדלה ומרה: ויבוא עד לפני שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק:"

ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים"

הנה עוד הפעם נמצאים יסודות של תשובה ותפילה (צום, זעקה) ויסוד האבילות (קריעה, שק ואפר),³⁹ "אבל גדול ליהודים", בכי ומספד).

ועוד, מירמיהו: לפי הגמ' (מו"ק כ"ו ע"א) ירמי' כתב מגילת קינות (דהיינו ג' פרקים של איכה) ויהויקים שרפם, וזה היה כ"ט שנים לפני החורבן! א"כ עוד דוגמא לאבילות לפני מיתה או אבדון.

לפי זה יש לפנינו לפחות חמש פרשיות בתורה שמדובר בהן על אבל לפני זמן הפקידה, יום המיועד להרס וכליון: דוד, אחאב, יונה, מרדכי, וירמיהו לפי חז"ל, ושישית גם הקב"ה בעצמו שלפי הירושלמי התאבל על עולמו שהיה אמור להשחיתו בימי נח והמבול.⁴⁰

³⁷ רש"י: "ויהלך אט - יחף, וכן בתרגום שם. "ורלב" ג': "...והתענה ושכב בלילה בבגדי שק והלך בנחת כאבל וכמנודה. "ועי' ירושלמי סנהדרין פרק י' כ"ח ע"ב.

³⁸ עי' רמב"ם פ"א מהל' תענית, ושם אינו מזכיר שק ואפר כאחד מדרכי התשובה, וכנראה ששק ואפר הם ביטוי לאבילות.

³⁹ עי' אסתר רבה פרשה י' ד"ה ט', "ומה תקנה לשק ואפר בלא תפילה", משמע לכאורה ששק ואפר הם ביטוי לתשובה, אבל יש לפרשו להפך, שאמנם הם ביטוי לאבילות, והמדרש אומר שאבילות בלי תשובה אינה די, ואז זה מתאים לשיטת שמואל כפי פירושו, שאבילות בלי תשובה ותפילה אינה בעלת ערך.

⁴⁰ דומה לכל אלה הוא ענין יעקב שהתאבל על יוסף, "ויקרע יעקב שמלותיו... ויתאבל על בנו ימים רבים" ובכל זאת "וימאן להתנחם", ואמרו חכמי המדרש "שהיה יודע ברוח הקדש שהוא חי ואין מקבלין תנחומין על החי" (ילקוט

ולבסוף, למרבה הצער יש להוסיף עוד דוגמא שביעית והיא התופעה האיומה ביותר, הסיוט של הרוגי השואה בימינו-
אנו, הקדושים כשהבינו שגזירת ההשמדה בטוחה לאין מנוס, ושכל משפחותיהם נרצחו, התאבלו ואמרו קדיש על-
עצמם. כך העיד הסופר אליעזר ויזל בספרו "Night" שכאשר התקרבו הוא ואנשי קבוצתו לאוישביץ קם אחד מהם
והתחיל לומר קדיש על עצמו, והאחרים הצטרפו לו. ושריד אחד שניצול בנס העיד כדלהלן על הרב ירוחם הי"ד
שכשהגיע עם בני קהילתו למחנה ההשמדה בניישטאט אמר להם:

דרכנו בחיים היא האחרונה. כולנו הננו מובלים להשמדה וכליון, האבות והאמהות עם ילדיהם יחד,
לא תישאר נפש...לכן אני אומר לכם, נאמר בעצמנו את הקדיש שבזמנים כתיקונם היו אומרים
אחרינו הבנים והקרובים...ואז נשמע הקדיש הגדול...כולם פתחו פיהם בקדושה ובטהרה ואמרו את
הקדיש בהתעוררות רבה וכמעט מתוך שמחה שזכו לקדש את השם ברבים.⁴¹

שמועות ועדויות מעין אלה הגיעו לאזנו של הסופר המנוח אהרן צייטלין שהכניסם לפואמה שכתב באידיש בשנת
תשכ"ז, והנה תרגומו:

קדיש בקרון מוות

בקרון מוות טום
קם לו יהודי ומדבר
לאלקים:
"אני מסיע עמי נרות.
אתה רואה? אני מדליק
אותם.
כולנו בקרון
נאמר קדיש
על עצמנו: יתגדל ויתקדש
שמייה רבה,
בלי בכי
אמרו כולם קדיש על
עצמם -
ואלוקים קם
לומר קדיש על העולם

כאן הד להירושלמי שהביאו תוס' שהקב"ה התאבל על עולמו.

ובזכות הקדושים שהתאבלו על עצמם, יזכה עם ישראל לגאולה שלימה והקב"ה בכבודו ובעצמו ינחם את עמו ואת
עולמו.

שמעוני תורה פרשת וישב רמז קמ"ג), ואע"פ שחסר כאן היסוד של גזירה שנגזרה לרעה, יש כאן הגישה הכפולה של
אבל ותקווה. נמצא שדבר זה נרמז בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים.
⁴¹ אברהם פוקס, "השואה במקורות רבניים", ירושלים תשנ"ה, עמ' 362.